

A szintetikus dokumentumok és a jövő archívumai

Összefoglalás és további távlatok

2025 októberében a Blinken OSA Archivumban (Archivum) a felkért résztvevők két egymást követő délutánon személyes beszélgetésen vitatták meg a szintetikus dokumentumok és az archívumok viszonyát. A jelen vitarovat szerzői a beszélgetések résztvevői voltak, vagy írásos hozzászólást tettek.

A beszélgetések résztvevői, illetve hozzászólói: Bóné József informatikus, Dessewffy Tibor szociológus, Dobó Katalin könyvtáros, Héder Mihály informatikus-filozófus, Kovács Éva szociológus, Kömlödi Ferenc jövőkutató, Magyar Gábor adatmérnök, Markovics Botond író, Rab Árpád digitális kultúra szakértő, Sipos András levéltáros-történész, Szatucsek Zoltán levéltáros, Vajda Róza szociológus, Zódi Zsolt jogász, Z. Karvalics László információtörténész; moderátor: Székely Iván társadalmi informatikus.

Az írásos vitaindítóban megfogalmazott kérdések: Az emlékezetőrző intézmények képesek lesznek-e (képesnek kell-e lenniük) a szintetikus dokumentumok felismerésére? Az archívumoknak, ha felismerik, meg kell-e őrizniük a szintetikus dokumentumokat? Ha igen, hogyan? A szintetikus dokumentumok elszaporodása megváltoztatja-e majd az archívumok „hiteleshely” mivoltát a közfelfogásban? Milyen társadalmi következményekkel járhat a szintetikus dokumentumok tömegessé válása és mesterséges intelligencia általi felhasználása?

A szerzők ebben a vitában nem tudományos értekezéseket írtak (MI közreműködéssel vagy anélkül), hanem a fenti kérdésekre adott személyes válaszokat, véleményeket, szakmai tapasztalataik és nézeteik alapján. A szerzők többsége az írásos vitaindítóban feltett négy kérdésre válaszolt, illetve azok tagolásában fejtette ki véleményét, mások szabad eszmefuttatásban fogalmazták meg álláspontjukat. Ebben az összefoglalóban azonban nem csupán az írásos hozzászólásokban kifejtett nézeteiket kíséreltem meg összegezni, hanem utalok a személyes vitában elhangzott egyes érvekre is. Ennek célja nem csupán egy leltárszerű összegzés, avagy a legerősebb állítások újbóli kiemelése, hanem az érvek által kirajzolt mintázatok felfedése, illetve az, hogy a vita elindítójaként és a kérdések feltevőjeként néhány helyen saját észrevételeimet is megjeleníthessem – anélkül, hogy bármilyen megítélést tennék a vita résztvevőinek saját álláspontját illetően.

A probléma illusztrálására a beszélgetés elején közösen megnéztük a *The Infinite Conversation* című weboldalt (Infinite Conversation), amelyen Werner Herzog fimrendező és Slavoj Žižek filozófus beszélget egymással. A valóságban meg nem történt, angol nyelvű beszélgetés végtelen, a két virtuális partner gondolatmenete, érvelése, stílusa, sőt kiejtése is megtévesztően idézi a beszélgetőpartnerek jól ismert jellemzőit, az arcukat azonban – akár erőforrás-takarékosság, akár a művi előállítás vizuális hangsúlyozása céljából – az alkotó, Giacomo Miceli nem generálta, csupán egy-egy MI által generált grafikus portré illusztrálta a beszélgetők kilétét.

Leegyszerűsítve tehát csupán két chatbot beszélget, azonban két ismert közéleti ember személyisége és hangja mögé bújva, azt példázva, hogy ha nem művészet- vagy filozófiai projektként, hanem valós dokumentumként archiválják az ehhez hasonló beszélgetéseket, akkor a vitánkban kifejtett dilemmák sajátos példáihoz jutunk. Dessewffy Tibor úgy érvelt írásos hozzászólásában, hogy két MI-chatbot beszélgetése önmagában aligha tartozik az archívumba. Azonban ez a virtuális beszélgetés – kontextusa és az alkotója figyelmeztetése nélkül – alkalmas arra, hogy érvelésének igaz vagy hamis voltától függetlenül újabb következtetések levonását ösztönözze, különösen, ha a felhasználók maguk is MI-entitások.

Az írásos vitaindítóban – csakúgy, mint a beszélgetések elején – igyekeztem tág értelemben definiálni a vitában használt fogalmakat, hogy a meghatározások eltérései ne vigyék különvágányra a beszélgetést, amennyiben a vizsgált kérdések megvitatását ezek az esetleges eltérések nem befolyásolják. Magyar Gábor írásos hozzászólásának elején pontosabb definíciókat adott, egyúttal „a játék kedvéért” összevetve a ParancsPPULI MI-alapú rendszerdefinícióival, a levéltáros kollégák pedig némiképp eltérően értelmezték az irat és a dokumentum fogalmát – Szatucsek Zoltán „információs objektumként” határozta meg ezeket –, azonban a felvetett problémák lényegét ezek a definíciós eltérések nem érintették.

Felismerhetőség és megőrzés

A vitapartnerek egyetértettek abban, hogy a szintetikus dokumentumokat az archívumoknak meg kell őrizniük, hiszen ezek a ma jellemző lenyomatai, nemcsak tartalmukban, hanem előállítási módjukban, tömegességükben, használatukban is. Az archiválás Dessewffy Tibor megfogalmazásában azonban „szükségszerűen selektív vállalkozás”; szerinte „*[N]em az a fő kérdés, hogy milyen dokumentum „hamis”, hanem az, hogy egyáltalán mi számít megőrzésre érdemesnek egy olyan közegben, ahol a releváns és irreleváns tartalmak mennyisége kezelhetetlenné vált.*” Többen hangsúlyozták az erőforrások véges voltát, és ezzel összefüggésben a selekció fontosságát (ezt én MI-től függetlenül is így gondolom, és a „minden” megőrzését – mondván, hogy mindennek lehet jövőbeli relevanciája – a probléma, az értékválasztás és a felelősség megkerülésének tartom). Magyar Gábor szerint „*[A]zzal sem tudok mit kezdeni, hogy a kiszelektált, meg nem őrzött dokumentumok később új, akár kritikusan fontos jelentőséget kaphatnak. A földi erőforrások végesek.*”

Z. Karvalics László a megőrzés kritériumaként a kollektív episztemikus többletet azonosította, és ehhez a „preszintetikus” korból hozott példát a 17–18. századi balti-tengeri hajónaplók mai klímátörténeti forrásként való felhasználhatóságán illusztrálva. Ezt a gondolatmenetet tovább folytatva az archívumoknak eszerint minden preszintetikus egyedi dokumentumot meg kell (meg kellett volna) őrizniük a keletkezés és megőrzés időpontjában még nem megbecsülhető episztemikus többletük és későbbi felhasználhatóságuk biztosítása érdekében – ami nyilvánvalóan életszerűtlen elvárás. Ugyanakkor – és ez rímel Dessewffy véleményére, aki szerint két chatbot beszélgetése nem megőrzendő a jövő számára – Z. Karvalics szerint az MI-lekérdések, MI-vel generált dolgozatok, grafikák, zenék stb. nem tartalmaznak episztemi-

kus többletet, mert bármikor újra előállíthatók, és ezért nem méltók archiválásra. Ez viszont némiképp ellentmond annak, hogy az MI-vel íratott dolgozatok, publikációk, beszédek, még ha azonos prompittal elvileg újra előállíthatók lennének, a nagy nyelvi modellek szövegkorpuszainak (és felhasználási mintázatainak) változása miatt nem lennének azonosak, ráadásul az az információ, hogy milyen szituációban, milyen emberek (vagy MI-entitások) állítatják elő a dolgozatokat, zenéket, képeket stb. és azokat ki (mi) mire használja, milyen hatást keltenek egyedileg és az MI tanítása és jövőbeli képességei szintjén, ez jócskán tartalmazhat episztemikus többletet.

Érdeemes megfigyelni, hogy az ideológiai és főként üzleti okokból hangsúlyozott érvet, miszerint a tárhely gyakorlatilag végtelen, és minden információ örökre megőrződik és bárhol, bármikor elérhető (ezzel közvetve megkérdőjelezve az emlékeztető intézmények létjogosultságát) az információs szuperhatalmak fokozatosan kivezették, belátva, hogy a tárkapacitás nem korlátlan és nem is olcsóbbodik korlátlanul – hasonlóan ahhoz az illúzióhoz, miszerint a papírmentes kommunikáció egyértelműen környezetbarát és a fenntartható fejlődés garanciája, miközben az adatközpontok környezetterhelése, nem utolsósorban az MI energiaigénye miatt, olyan méreteket öltött, hogy komolyan felmerült a világűrbe való kitelepítésük.

Abban egyetértés mutatkozott a vitapartnerek között, hogy a dokumentumok szintetikus voltának, pontosabban az MI-közreműködés mértékének felismerése már ma sem reális elvárás, még MI-segítséggel sem. Kömlödi Ferenc szerint „Az intézmények elvileg és technikailag részben és ideiglenesen felismerhetik ezeket a dokumentumokat, teljességgel és biztonsággal viszont nem.” Magyar Gábor sarkosabban fogalmazott: „A szintetikus dokumentum felismerésében tehát az abszolút bizonyosság nem érhető el. Ez nem „jelenlegi”, hanem strukturális korlát.”

Más résztvevők a „tisztán humán” és az MI által asszisztált módon létrejött dokumentumok skálájának átmeneteit hangsúlyozták – voltaképpen egy kontinuumról van szó, ahol például a skála alappontján a helyesírásellenőrzőt (még ha bármilyen intelligens is) nem tekintjük a szintetikus dokumentumok meghatározó kritériumának, a szöveg stílusát javító MI-asszisztenciát úgyszintén, és ha egy igazgató teljes egészében MI-vel íratja meg a beszédét, és az nyilvánosan elhangzik, Sipos András szerint „attól kezdve az az igazgató beszéde, és nyugodtan az általa vezetett szerv anyagát képezheti”. Azt az ábrát azonban, amelyet ennek a kontinuumnak a fázisait illusztráló rajzoltam fel a beszélgetéseken afféle „Móriczka-ábraként”, minden résztvevő kritizálta, mondván, hogy egybemos fontos különbségeket.

Utólag is hangsúlyoznom kell azonban, hogy a vitaindítóban tételezett szintetikus dokumentumok kritériuma éppen az volt, hogy a humán kapcsolat, kezdeményezés, befolyás ne legyen magától értetődően visszafejthető. Szatucsek Zoltán felhívta a figyelmet arra, hogy olyan „szintetikus dokumentumok”, amelyeknek eredeti, humán változata soha nem létezett, voltak az MI előtt is. Példaképpen egy hatóság döntéshozatali gyakorlatát említette, ahol egy adatbázisban szerepeltek a lehetséges döntési kimenetek jogszabályi hivatkozásokkal, az ügyintéző beírta az ügyfél adatait, a gép pedig legenerálta a határozatokat.

A beszélgetésnek ezen a pontján kivetítettem a három MIT-s diák, Jeremy Stribling, Dan Aguayo és Max Krohn tudományos körökben később botrányt okozó, de egyben komoly érdeklődést kiváltó számítógépes programjával, a SCiGen elneve-

zésű cikkgenerátorral (SCIgen) 2005-ben (!) készült egyik áltudományos cikket, a „*Router: A Methodology for the Typical Unification of Access Points and Redundancy*” címűt (Stribling, Aguayo és Krohn 2005), amely társaival együtt meg is jelent nagy presztízsű kiadóknál, tudományos könyvekben és folyóiratokban. Amikor a szerzők leleplezték magukat, illetve a programjukat, amellyel a kiadók és tudományos konferenciák formális lektorálási gyakorlatát és az ebből eredő tudománymetriai felhígulást kívánták demonstrálni, a tudományos fórumok kénytelenek voltak visszavonni a publikációkat, és magyarázkodásra kényszerültek. A teljesen értelmetlen, nonszensz írások lektorai utólag arra hivatkoznak, hogy bár a cikkek mondanivalóját nem értették, a hivatkozások, az ábrák, grafikonok és a tudományos publikációk más standard kellékei mind rendben lévőknek látszottak. Sokáig a program is nyilvánosan elérhető volt, hogy mindenki generáltathasson magának hasonló cikkeket (kínai tudósok állítólag kiterjedten alkalmazták is), de egy idő után – feltételezésem szerint a kiadók nyomására – elérhetetlenné vált. Ennek a korát megelőző, szintetikus dokumentumokat előállító rendszernek a keletkezési körülményeit, használatának következményeit, az ezzel kapcsolatos szakmai vitákat és levelezést is nyilvánvalóan meg kell őrizniük az archívumoknak.

Magyar Gábor elmondta a beszélgetésen, hogy egy 96 millió entitásból (személyből, vállalkozásból) álló adatbázist szintetizáltatott, ahol persze tudjuk a humán kezdeményező kilétét (hiszen elárulta), de a feladat éppen az volt, hogy az adatbázisban szereplő entitások egyáltalán ne hasonlítsanak valós entitásokhoz. Az MI-robotok a metaadatolást is emberi kontroll nélkül végzik, a metaadatok osztályait is ők határozzák meg, felügyelet nélküli tanulással, tehát „*igenis létre tudnak jönni olyan, akár szöveges állományok, amelyeknél a humán eredetet én kockafejű mérnökként nagyon gyengének érzem*”.

Az archívum mint hiteleshely

A „hiteleshely” funkciónak több értelmezése lehet. Ha például valakinek igazolásra, hiteles iratmásolatra van szüksége annak bizonyítására, hogy valamelyik felmenője rendelkezett egy ingatlannal, és annak valamikori kisajátítása miatt kárpótlásra jogosult, akkor az általam informálisan „adminisztratív” archívumoknak nevezett intézmények valamelyikéhez fordul. Más szóval, a kérelmező a dokumentumok *tartalmáról* kér mások által elfogadott igazolást. Ezzel szemben az általam informálisan „történeti” archívumoknak nevezett intézmények nem felelősek az általuk őrzött dokumentumok tartalmáért, csupán a dokumentumok *integritásáért*. (Természetesen bizonyos értelemben minden archívum „történeti”, hiszen a múlt emlékezetét őrzi, de azért ez lényeges különbség, még ha vannak is átmenetek a két kategória között.) A Blinken OSA Archívum alapító igazgatója, Rév István szívesen nevezte az intézményt ironikusan „a hazugságok archívumának”, amely mint a kommunizmus és hidegháború talán legnagyobb nemzetközi archívuma, híven őrzi mindazokat a propagandacélból keletkeztetett, téves vagy szándékosan hamis információkat tartalmazó dokumentumokat, amelyeket a két világrendszer egymásról állított a vasfüggönyön keresztül.

Ezzel együtt a tényszerűen nem igazolható vagy nyilvánvalóan hamis információkat tartalmazó dokumentumoknak is fontos szerepe van a múlt megismerésében – megfelelő forráskritikával. A vitában többen hivatkoztak a levéltárakban őrzött közismert történeti hamisítványokra, mint Constantinus utólag kreált adománylevelére, de hivatkozhatunk a korban és történeti környezetben hozzánk közelebb álló retusált szovjet fényképekre és filmekre is. (Erről szólt például a Stirling Egyetemen 2025. februárjában „Orwell és az archívumok” címmel tartott szeminárium (CRISP), ahol Orwell ezúttal nem a mindent átható megfigyelés és terror, hanem a történelem folyamatos átírásának szimbólumaként szerepelt.) Mindazonáltal az archívumok egyfajta hitelességet és kutathatósági alapot adnak még a hamisított dokumentumoknak is azzal, hogy megőrzik a provenienciájukat, integritásukat, és elkészítik nemzetközi szabványoknak megfelelő – más gyűjteményekkel és dokumentumokkal való összehasonlíthatóságukat lehetővé tevő – leírásukat.

Dessewffy Tibor nem a hitelességet (vagy annak illúzióját) nyújtó dokumentumokról és intézményekről, hanem magának a hitelességnek a két rétegeről írt elemzésében. Megfogalmazása szerint – és érezhetően ezt tartotta fontosabbnak – az első réteg a használói hitelesség: „[A]z a mód, ahogyan az olvasó, a kutató, a laikus vagy éppen egy családtag viszonyul az archivált anyaghoz”, vagyis olyanok, akik jelentést, érzelmi súlyt, személyes viszonyt rendelnek a dokumentumokhoz – és ebből a szempontból mellékes az anyag esetlegesen szintetikus volta: az archívum hitelességét a felhasználók szemében az intézmény archiválási, társadalmi és gyűjtési relevanciája adja. (Hozzáteszem, az anyag esetlegesen megtévesztő, netán szándékosan manipulált tartalma és egyéb attribútumai, az intézmény „használói hitelessége” ellenére forráskritikát igényelnek – amit a laikus felhasználók általában nem gyakorolnak.)

A másik réteg a közhitelesség, aminek révén a dokumentumok *tartalma* válik bizonyító erejűvé. Dessewffy szerint azonban a hitelesség egyre kevésbé a megőrzött anyagban, és egyre inkább az archiválási eljárásokban jelenik meg: „*Kevesebb lesz a kész igazság, és több az interpretációs munka.*” Ennélfogva az emlékezetőrzés hivatalos rendszerei is fokozatosan veszítenek abból a szimbolikus aurából, amely korábban a hitelesség, a „hiteleshely” fogalmához tapadt.

Kömlődi Ferenc megállapítja, hogy a hitelesség fogalma is új jelentésrétegekkel bővül azáltal, hogy nem csak ember által létrehozott dokumentumokra fog vonatkozni. Ha az archívumok mindig megjelölik az anyag szintetikus voltát (és nem kínálnak abszolút bizonyosságot), akkor hitelesnek fognak tűnni, míg ha titkolják a szintetikus eredetet, akkor kevésbé tűnnek majd hitelesnek.

Rab Árpád és Sipos András – más okfejtésből kiindulva – egyetértenek abban, hogy az archívumok hiteleshely szerepe a jövőben felértékelődik. Rab szerint, ha bizalmi válság alakul ki a generált tartalmak miatt, akkor még inkább megnő az értéke annak, ha az archívum garantálni tudja az „ősforrást”. Sipos ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a jövőben a hiteles, illetve megbízhatóan hitelesíthető állományrész épp olyan töredéke lesz az összes keletkező iratnak és adatnak, mint amennyire töredékes a mai archivált állomány a korábbi történelmi korszakokról. De ha az archívum bizonyos állományrészek tekintetében ismeri azok eredetét és előállítási módját, bizonyíthatóan megőrzi az integritását, az érték lesz a jövőben is.

Magyar Gábor szerint az MI által generált dokumentumokat az archívumoknak a rendelkezésükre álló eszközökkel ennek az információnak a megőrzésével kell tárolniuk, és a származás és a létrehozási kontextus dokumentálására kell összpontosítaniuk. Ez nemcsak technikai, hanem történetírói feladat is. Megfogalmazása szerint „[A] hitelesség ebben a munkában fokozatos állítás, nem pedig bináris igaz/hamis tulajdonság”.

Lehetséges társadalmi következmények

Mint a legtöbb technológiai fejlemény esetében, az MI esetében is a lehetséges társadalmi következmények (és ezek kölcsönös egymásra hatása) elhelyezhetők egy két kutatói attitűd szélsőségei által meghatározott skálán. Az egyik véglet szerint „nincs új a Nap alatt” – minden látszólagos újdonság ellenére a fejlemények besorolhatók egy metaszintű kontextusba, történeti/technológiai fejlődéstörténetbe, alkalmazási gyakorlatba. A másik véglet szerint „mindennap történik egy forradalmi áttörés”, ami egyebek mellett ahhoz a rövidlátó szemlélethez vezethet, hogy a múlt homogén egész, a forradalmi változások mindig csak *most* történnek. Mind a vita, mind az írásos hozzászólások mentesek voltak ezektől a szélsőségektől és a választott sávban árnyalt elemzést adtak a problémahalmaz egyes elemeiről, megközelítéseiről.

Rab Árpád azokat a kulcsproblémákat azonosította, amelyek léte hatással van és lesz a jövőben a szintetikus dokumentumok MI általi (újra)felhasználására:

- a „szóbeli írásbeliség” problémája (amin az efemerális kommunikációs aktusokat és ezek rögzített nyomait érti); ez a probléma már eddig is elérte az archívumokat, de a generált efemerális szövegek szaporodásával az emlékezetőrző intézmények problémáit új szintre emeli;
- az utánzás problémája, vagyis az, hogy az MI-eszközöket nemcsak a humán alkotás támogatására, hanem helyettesítésére is használjuk (ez csak közvetve érinti az archívumi intézmények működését);
- a kölcsönvett tudás problémája, vagyis az, hogy a generatív mesterséges intelligencia saját tudás nélküli használata nemcsak forráskritikai kérdéseket vet fel, hanem hosszabb távon a használót termékké változtatja;
- a beépülés problémája, azt értve ezen, hogy a szintetikus dokumentumok elbújnak a szolgáltatásokban, és ezt nemcsak a felhasználók, hanem az archívumok sem érzékelik.

Vajda Róza szerint – aki az MI emlékezetőrző intézményekre gyakorolt hatását elsősorban a hagyományos levéltári munka hatékonyságának növelésében, például az automatikus metaadatolás lehetőségeiben látja – a standardizációval kapcsolatos várakozásokat, igényeket ellentételezi az emberi sokszínűség, a reprezentációs harc. *„A valóság és annak képe tagolt és egyszersmind kohézív marad: egyfelől jelenségek partikuláris emberi érdekek által vezérelt, részre hajló megjelenítéséből, másfelől statisztikailag megalapozott és fényesre csiszolt, de ugyancsak tökéletlen, gép által létrehozott információmorzsákból tevődik össze.”*

Dessewffy Tibor és Z. Karvalics László kutatói szimpátiája a vita során az információmegőrzés és -felhasználás társadalmasodására irányult, és – bár ennek kifejtésére itt nem került sor – a szintetikus dokumentumok elterjedése erre a doménre is nyilvánvalóan hatással van. Az archiválás, megosztás és felhasználás civil formáinak növekvő fontosságát elismerve meg kell azonban jegyezni – ahogy az a vitaindítóban is elhangzott –, hogy feltett kérdéseink elsősorban az archívumi *intézményekre*, vagyis a nagy „A” betűvel írandó archívumokra vonatkoznak; itt a nagy „A” betű nem az intézmény igazgatási jogosítványait, presztízsét, hanem egyszerűen az intézményi formát jelöli.

Magyar Gábor szerint vitális érdeke a társadalomnak, hogy megőrizze a hitelesség bizonyíthatóságának legalább jelenlegi szintjét. Bár a szintetikus dokumentumok generálása önmagában nem jelent társadalmi veszélyt, az MI-tartalomgenerátorok képesek arra, hogy egy emlékezetőrző intézmény által őrzött dokumentumot más korban, más körülmények között keletkezettnek tüntessenek fel, vagy mai dokumentumokat régebbi korokban, más kontextusban létrejöttek mutassanak, avagy fiktív szereplők életének, társas viszonyainak dokumentum-bizonyítékát állítsák elő, vagy épp ellenkezőleg, valós szereplők életének dokumentumait változtassák meg és tegyék a történelem részévé. Magyar ugyanakkor nem zár ki egy optimista forgatókönyvet sem: a ChatGPT-t három éve vezették be, és ezalatt fordult ekkorát a világ – „Lehet, hogy öt év múlva meg visszafele fordul”...

Annak az elvi kérdésnek a taglalásához, hogy vajon az egyes, önmagukat erősítő, a valósághoz ellenőrizhetetlenül viszonyuló szintetikus dokumentumok és a bennük tükröződő nézetek hosszabb távon nem vezetnek-e teljesen inkompatibilis, fragmentált világképek kialakulásához, ami megnehezíti vagy megakadályozza a használói csoportok értelmes kommunikációját, sem a személyes beszélgetésekben, sem az írásos hozzászólásokban nem jutottunk el – talán túl absztrakt volt a kérdésfeltevés.

További gondolkodnivalók, tennivalók

Egy ilyen vita hozadékát többféleképpen lehet értelmezni és felhasználni. Lehet tisztán intellektuális értéknek, a résztvevők gondolkodását megtermékenyítő mentálhigiénés aktusnak tekinteni, lehet publikálható, további gondolatokra ösztönző strukturált állításokként megjeleníteni (mint amilyen az Információs Társadalom jelen vitarovata), illetve olyan intézkedések katalizátorának tekinteni, amelyek az archívumokat ösztönzik a szintetikus dokumentumok megjelenése és tömegessé válása által indukált változások felismerésére, felkészítik a szükséges koncepciók kidolgozására, technikai és szervezeti intézkedések gyakorlati implementálására.

A személyes beszélgetések elején három egyszerű kérdést tettem fel a jelenlévőnek: ebben a problématerben mit tegyenek az archívumok felhasználói, mit tegyenek maguk az archívumok, és melyek lesznek mindennek a hosszabb távú társadalmi következményei. Az írásos vitaindítóban csak a harmadik kérdés szerepelt explicit módon, az első kettőre csak közvetett választ adnak a hozzászólások. A nem kellőképpen kifejtett kérdéseket (például hogy mit tegyenek az archívumok felhasználói)

nálói a gyakorlatban, illetve hogy elképzelhető-e a társadalmi tudat fragmentálódása) további viták során kell elemezni.

A vitáról és a kérdésfeltevésekről külső szemlélőként értesülő egyes kollégáim a kérdéseket és az azokra adott válaszokat archívumi szempontból nem tartották relevánsnak, mondván, hogy a levéltáraknak napi problémáik vannak, ehhez képest a kérdésfelvetés túl futurisztikus. Az emlékezetőrző intézményeknek elsősorban a megőrzött dokumentumok felhasználására, afféle alkalmazott történeti kutatásokra kell koncentrálniuk, nem ehhez hasonló elméleti problémákra.

Z. Karvalics László szerint előbb az egyéb adósságait törlesszék az archívumok és a rokon emlékezetőrző intézmények – például küldetésnyilatkozataik modernizálását, a gyűjtés és feldolgozás társadalmisítását –, csak utána foglalkozzanak a szintetikus dokumentumokkal. Ehhez csöndes ellenetesként azt fűzhetjük, hogy az archívumi feladatok lineáris teljesítésére a tapasztalatok szerint soha nincs elég idő és erőforrás, és ha most nem foglalkozunk a szintetikus dokumentumok kérdéseivel, legalább gondolatkísérlet szintjén, akkor a lemaradás egyre nő.

Bár én alapvetően optimista vagyok – legalábbis középtávon – a nagy „A”-val írandó archívumok és általában az emlékezetőrző intézmények fennmaradását illetően, Szatucsek Zoltán és Sipos András egybehangzóan állították, hogy a digitális dokumentumok megőrzésében, gyűjteménygyarapításban, metaadatolásban a csatát a levéltárak elveszítették, és ebben csatában a kegyelemdőfést az MI által generált dokumentumok adják.

Niels Bohr sokat idézett ironikus mondása szerint jósolni nagyon nehéz, különösen, ha a jövőről van szó. Hozzá szoktam tenni, hogy a mi régiókban és korunkban jósolni akkor is nagyon nehéz, ha a múltról van szó – ki tudja, milyen lesz a múlt holnap? Az viszont biztos, hogy ennek alakításában a szintetikus dokumentumoknak és az archívumoknak megkerülhetetlen szerepük lesz.

Hivatkozások

Archivum. A Blinken OSA Archivum honlapja. Utolsó hozzáférés: 2026. március 26.

<https://archivum.org/hu>

CRISP. „Orwell and Archives: Recording now available”. Utolsó hozzáférés: 2026. március 26.

<https://www.crisp-surveillance.com/event/306/orwell-and-archives-recording-now-available>

Infinite Conversation. Utolsó hozzáférés: 2026. március 26.

<https://www.infiniteconversation.com/>

Stribling, Jeremy, Dan Aguayo és Max Krohn. „Rooter: A Methodology for the Typical Unification of Access Points and Redundancy.” Utolsó hozzáférés: 2026. március 26.

<https://pdos.csail.mit.edu/archive/scigen/rooter.pdf>

Székely Iván társadalmi informatikus, a Blinken OSA Archivum (CEU) kutatóprofesszora és tanácsosa. Kutatói érdeklődése és publikációi a nyilvánosság és titkosság, a magánélet, az identitás, a megfigyelés és reziliencia, az emlékezés és felejtés, valamint az archivisztika területeire irányulnak.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XXVI.2026.1.11>